МОВА ЯК ВИЗНАЧНИК УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ ТА ІДЕНТИЧНОСТІ: СУЧАСНИЙ ВИМІР

Боровисюк Т. В.
викладач-методист,
ВСП «Кам‘янець-Подільський фаховий коледж» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам‘янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам‘янець-Подільський, Україна

Фаін А. В.
викладач-методист,
ВСП «Кам‘янець-Подільський фаховий коледж» Навчально-реабілітаційного закладу вищої освіти «Кам‘янець-Подільський державний інститут»,
м. Кам‘янець-Подільський, Україна

У статті висвітлено роль мови як визначника української ідентичності, коротко охарактеризовано засади мовної політики в Україні після здобуття Незалежності, окреслено особливе значення мови як ознаки національної ідентичності після повномасштабного вторгнення Росії в Україну.
Ключові слова: *мовна політика, визначник національної ідентичності, мова як національна безпека, мова як зброя опору.*

The article highlights the role of language as a determinant of Ukrainian identity, briefly describes the principles of language policy in Ukraine after independence, outlines the special importance of language as a sign of national identity after the full-scale invasion of Ukraine by Russia.
Keywords: *language policy, determinant of national identity, language as national security, language as a weapon of resistance.*

Адам Тейлор, журналіст видання «The Washington Post», у статті «How do people define their national identity? By speaking the language, study says» (лютий 1, 2017 р.) оприлюднив дослідження некомерційної організації Pew Research Center, яке підтверджує міркування, що головна ознака національної ідентичності — мова, якою людина говорить. Тому дослідження української мови, як особливого маркеру української ідентичності та методів її застосування у духовно-інтелектуальному вихованні та навчанні є вкрай актуальними.

Мета статті — проаналізувати роль мови як визначника української ідентичності та засади мовної політики в Україні.

Після проголошення незалежності Україна отримала у спадок нав’язаний тоталітарною політикою СССР «норматив»: російська мова як мова міжетнічного спілкування «братніх» народів та централізованого управління. Уже в перші роки Незалежності України виникли гострі суперечки щодо

 10.34142//2708-4809.SIUTY.2022.52

мовної політики, у результаті яких пріоритетний статус української мови ставав скоріше символічним маркером, аніж фактом, атрибутом незалежності України, єдності українського суспільства чи національного піднесення, мовою держапарату. Упродовж наступних десятиліть Незалежності окремі політичні сили сприяли збереженню сильних позицій російської мови, українська ж мова залишалася номінальним атрибутом української ідентичності.

Закон «Про засади державної мовної політики» 2012 року, так званий «Закон Ківалова-Колесніченка», визнавав українську мову як державну в Україні, проте істотно розширював використання російської мови (як і інших регіональних мов). Цей закон погіршив становище української мови та спровокував невдоволення тієї частини громадян, які вважали мову основоположним елементом національної ідентичності. Володимир Кулик у праці «Мова й ідентичність в Україні після Євромайдану» оприлюднює соціологічне дослідження, яке підтверджує, що Євромайдан та початок російської агресії проти України 2014 році дещо посилили роль української саме як національної мови, проте більшість громадян не змінила свого схвального або нейтрального ставлення до російської мови, демонструючи різні аргументи, що слугують для виправдання цієї позиції.

Відразу після перемоги Євромайдану мовне питання знову опинилося у фокусі громадської уваги, оскільки прибічники української мови спробували скасувати ухвалений за часів Януковича мовний закон, що підвищував статус російської, а також мов інших меншин. Хоча цю спробу зупинив тодішній виконувач обов‘язків Президента, російська влада все-таки використала її як один із приводів анексувати Крим і роздмухати сепаратизм на Донбасі [1, с. 94-95]. Упродовж останніх років спостерігали ситуацію, що більшість російськомовних українців, в тому числі, відомих у світі шоу-бізнесу, у галузі політики, освіти, культури і т. д., не поспішали переходити на українську, вважали, що російська не заперечує їхню належність до української нації.

Цікавою (у контексті з’ясування причин нешвидкого навернення до української мови російськомовних українців) є думка Ярослави Кривенко, філологині: «Інша причина важкого переходу на українську — наша глибока колективна психологічна травма. Покоління за поколінням наших предків убивали за мову, знищували фізично: розстріляне відродження, шістдесятники і безліч інших прикладів. Василь Семенович Стус, якого вбили у 1985-му, за шість років до Незалежності просто за те, що він говорив українською, любив Україну і був вчителем української. Тобто, це — небезпека!» [2].

Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» (із змінами) від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII різко розширив вимоги до функціонування української мови і українською «заговорило»

телебачення, радіо, кіно, афіші, постери, буклети, туристичний та екскурсійний сервіс, видавництва тощо, в тому числі і значна більшість російськомовних державних службовців, політиків, телеведучих, суддів та ін.

Події 24 лютого 2022 року кардинально різко змінили відношення українців, в тому числі російськомовних, до мови як змісту національної ідентичності, що виявилося, насамперед, у тотальній прихильності до всього українського, і в першу чергу, до українського слова. Професорка антропології Університету Вашингтона Лада Біланюк вважає, що війна зрушила баланс на користь української мови. Українсько-російська війна виявила нові або підсилила уже існуючі позиції української мови як аспекту національної ідентичності.

Українська мова — привід та інструмент до агресії, а отже і аргумент для підсилення національної безпеки. В ході історії Росія (чи то в статусі Російської імперії чи СССР) завжди забороняла українське: Валуєвський циркуляр, Емський указ, масові звинувачення у націоналізмі та репресії у 20-30-х р.р. XX ст., голодомор, критика «Любіть Україну» Володимира Сосюри у 1944 році, таврування «Україна в огні» Олександра Довженка у 1943 році, самогубство Григора Тютюнника у 1980 році, смерть Василя Стуса в карцері табору особливого режиму в недалекому 1985 році. Заборона української підсилювала позиції російської, примусово «русифікувала» Україну. Мова стала зручним та ефективним приводом для РФ для анексії нею Криму, початку війни на Донбасі у 2014 році, масштабного вторгнення в Україну у лютому 2022 року. Боязнь та замовчування політиками мовного питання аби не дати агресорові інформаційної зачіпки для війни та не спровокувати обурення в суспільстві, виявилися марними та не виправдали себе. Надалі засади мовної політики України мають відповідати інтересам України, стати гарантом національної безпеки.

Українська мова — зброя українського народу, зброя опору. Мова не тільки ознака національної ідентичності та громадянської позиції, а й інструмент боротьби з ворогом. Боронити свою країну від агресора можна не лише зброєю, а й словом. За твердженнями Марка Мельника, добровольця батальйону «Азов» (2014 — 2015): у цій війні переможе не зброя, а дух, культура і мова, говорити українською — це стріляти «українською», що дозволить захисти межу між своїм і чужим [2].

Іспанське інформаційне агентство «EFE», поспілкувавшись з мешканцями Маріуполя та Києва приходить висновку, що у країні, де не менше 30 відсотків населення розмовляє російською як рідною мовою, розмова українською стала зброєю опору Росії, і все більше російськомовних в Україні перестали використовувати свою рідну мову в громадських місцях і навіть у їхньому повсякденному житті [3].

Українська мова — це історична пам'ять українського народу. Сергій Жадан, український письменник, перекладач, громадський діяч, влучно сказав: «…Історія нині не просто переписується — вона переписується українською мовою».

Українська мова — це індикатор рівня підтримки України на міжнародному рівні. Лада Біланюк зазначає, що багато людей через дії Росії вивчили або, принаймні, вчать українську мову. Яскравим прикладом сказаного, є великоднє привітання Бориса Джонсона, експрем'єр-міністра Великої Британії, українською мовою.

Українська мова — ідентифікація для українських військових. Окремі слова (паляниця, полуниця, нісенітниця) — шиболет, особливий мовний пароль, за допомогою якого можна упізнати, що мова, якою спілкується людина, є для неї нерідною.

Українська мова — нове натхнення для значної кількості талановитих митців (поетів, режисерів, художників), що сприяє успіхам України у гібридній війні.

Українська мова — це перспективний бізнес. Національні та закордонні бізнеси відчувають тренд українізації й підхоплюють його. Наприклад, «Нова пошта», monobank відмовилися від російськомовних версій своїх додатків, Укрпошта постійно анонсує нові поштові марки як креативну зброю у війні.

Мова — основний визначник ідентичності народу. І якщо ідентичність невиразна, є небезпека помилкового ототожнення себе з іншим народом. Це рано чи пізно спричиняє спалахи сепаратизму всередині країни та зазіхань ззовні.

Мова не тільки ознака української духовності, національної ідентичності та громадянської позиції, а й інструмент боротьби з ворогом, зміцнення країни, утвердження гуманістичних принципів.

Список використаних джерел

1. Кулик В. М. Мова й ідентичність в Україні після Євромайдану. *Наукові записки.* 2018. Вип. 2. С. 90–103 URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kulyk_mova.pdf (дата звернення: 18.10.2022).
2. Кравченко Я. М. Мова — наша зброя. Ресурс: Український кризовий медіа-центр. 2022. URL: https://uacrisis.org/uk/mova-nasha-zbroya-filologynya-yaroslava-kryvenko-pro-perehid-na-ukrayinsku-pid-chas-vijny (дата звернення: 18.10.2022).
3. Кремінь Т. Д. Українська мова стала зброєю опору. Ресурс: LB live. 2022. URL: https://lb.ua/blog/taras_kremin/5174 76_ukrainska_mova_stala_zbroieyu_oporu.html (дата звернення: 22.10.2022).